

СУБСИДІЇ В РИБНОМУ ГОСПОДАРСТВІ: БАЛАНС МІЖ ПІДТРИМКОЮ ГАЛУЗІ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯМ РЕСУРСІВ

Експерти визначають рибогосподарські субсидії як фінансові платежі від державних установ сектору рибальства, які допомагають сектору бути більш прибутковим, аніж у випадку відсутності субсидій.

Субсидіювання як низка методів з поліпшення підприємництва з метою підвищення його прибутковості використовується в економіці вже доволі давно, і воно застосовувалось і застосовується до тих галузей господарювання, розвиток яких держава вважає важливим протягом певного часу.

Рибогосподарські субсидії, за визначенням ФАО [1], це «... дія або відсутність дії уряду за межами унормованої практики дій або відсутності дій, які змінюють – збільшенням або зменшенням потенційну прибутковість галузі рибного господарства у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі».

У порівнянні з традиційним сільським господарством такі субсидії почали застосовуватись відносно недавно, з 1930-х-1940-х років минулого століття і їх видатки швидко зростали за обсягами та стосувались у першу чергу субсидій на розвиток рибальства, зокрема дистанційного, тобто такого, що здійснюється на великих відстанях від портів базування. Така, висхідна, динаміка субсидіювання є загальновідомим явищем та стосується галузей економіки які стрімко розвиваються. При цьому на початках субсидіювання рибництва (тоді ще не йшлося про аквакультуру) або було відсутнє, або становило мізерні обсяги у порівнянні з субсидіями у рибальство.

Таке велике за обсягами субсидіювання рибальства, зокрема великомасштабного, за декілька десятків років призвело до значного погіршення стану запасів водних біоресурсів, що було відзначено ФАО.

Саме завдяки масштабному субсидіюванню рибного господарства, зокрема дистанційного рибальства у віддалених районах Світового океану, СРСР наприкінці 80-х років став найбільшою державою у світі за обсягами вилучення риби з океану (близько 12 млн тонн) – переважаючими у даному випадку були паливні субсидії, а також субсидіювання послуг (тобто надання всебічної інформації рибалкам на безоплатній основі, проведення наукових та пошукових робіт в океані тощо).

Субсидіювання сектору рибництва в СРСР здійснювалось як за рахунок послуг (НДДКР, інформація тощо), так і суттєвими прямими доплатами виробникам. Відомо, що роздрібна ціна на продукцію рибництва в СРСР була у рази меншою за собівартість продукції підприємств. Але це дозволяло «зняти» соціальну напругу у суспільстві та забезпечити тваринним білком значну

частину населення. Відомо, що 1989-го року уявне споживання риби та морепродуктів в СРСР були вищими за середньосвітові на той час (більш як 21 кг на рік). Тобто, субсидіювання рибного господарства в СРСР дозволяло підтримувати щонайменше соціальний фактор того, що пізніше було означено як «сталій розвиток».

Вже у середині 80-х років міжнародні організації різного типу почали звертати увагу на негативні риси субсидіювання рибальства. Деякі дослідники навіть класифікували субсидії за категоріями шкідливих та корисних [2]:

- Субсидії, що сприяють збереженню рибних ресурсів та управлінню ними, розглядаються як корисні та необхідні.

- Субсидії ж, що надаються урядами, та спрямовані на розбудову надлишкових рибальських потужностей, і таким чином підривають сталість морських ресурсів та засоби для існування тих, хто залежить від них, прийнято останнім часом вважати шкідливими [2].

Можна згадати, що саме з причини надлишкових видобувних потужностей рибальським флотом СРСР було знищено промислові запаси сріблястого хека біля берегів Канади, мармурової нототенії та звичайної льодяної риби на шельфах островів Південна Джорджія та Кергелен тощо. Саме на підставі висновку про шкідливість певних субсидій не лише для економіки, спотворення ринку рибопродуктів тощо, але й з огляду на негативний вплив субсидіювання на розбудову надлишкових потужностей та надмірний вилов водних біоресурсів з негативними наслідками для основних популяцій промислових риб світового океану, було ухвалено Угоду про субсидії у галузі рибальства Світової організації торгівлі [3]. Відповідно до положень цієї угоди, якщо доведено що оператори брали участь у ННН-рибалстві, то їм субсидії не надаються.

У той же час, звертає увагу курс на підтримку дрібномасштабного кустарного рибальства як більш дружнього до довкілля та такого, що є засобом існування прибережних громад, тобто відіграє соціальну роль. З огляду на це 2022-ий рік було оголошено ФАО Міжнародним роком дрібномасштабного рибальства та аквакультури.

З огляду на очевидний негативний вплив субсидій на екологічні, соціальні та економічні аспекти, у країнах та міжнародних економічних інтеграційних об'єднаннях (ЄС) поширюється рух за напрямом збільшення частки субсидій, що спрямовується на розвиток аквакультури. У національних планах розвитку рибного господарства держав-членів ЄС особлива увага приділяється саме сталому розвитку аквакультури, яка функціонує у гармонії з довкіллям та мінімізує негативний вплив на нього [4].

За оцінками експертів Єврокомісії [5], у всіх регіонах світу серед рибогосподарських субсидій значно переважають субсидії з категорії, що

підвищують потенціал, за виключенням Північної Америки, де переважають субсидії, що підвищують вигоди (прибутки). Аналіз показує, що субсидії на пальне становлять більшу частину від загальних субсидій (22 % від загального обсягу), потім ідуть субсидії на управління (20 %) та обслуговування у портах та причалах (10 %). Субсидії, що надають розвинені країни, значно більші (65 % від загального обсягу) ніж субсидії у країнах, що розвиваються (35 %), хоча останні здійснюють вилучення більш як 50 % від загального вилову. Азія значно випереджає інші регіони світу за субсидіями (43 % від загального обсягу субсидій у світі), потім іде Європа (25 %) та Північна Америка (16 %). З окремих країн найбільші субсидії надає Японія (19,7 % від загального), Сполучені Штати та Китай (по 19,6 %) [5].

У групі найпотужніших виробників риби та морепродуктів (Японія, Тайвань, Китай, Південна Корея, США), яку було проаналізовано згаданою групою експертів, більш як 95 % субсидій призначались для під сектору рибальства. Найбільші субсидії для рибальського під сектору в розрахунку на тонну продукції – у Південній Кореї, США та Японії. Найбільші субсидії для підсектору рибництва у розрахунку на тонну продукції отримують Японія та деякі інші країни. У Китаї були найбільші субсидії для під сектору рибництва за обсягом, але вони незначні у розрахунку на тонну продукції. Субсидії для під секторів маркетингу і переробки мізерні у всіх країнах, охоплених аналізом [5].

В США, де субсидіювання розвитку аквакультури, у зв'язку з оприлюдненням Указу президента США Дональда Трампа від 7 травня 2020-го року «Щодо сприяння конкурентоспроможності американських морепродуктів та економічному зростанню», значно зросло. Зараз урядовими органами пропонуються низка грантів, спрямованих на підтримку розвитку сталої аквакультури [6]. У той же час, як зазначають експерти [5], скласти уявлення про обсяги субсидіювання у цій країні вкрай важко у зв'язку з численністю фондів та децентралізацією допомоги аквакультури зокрема та рибному господарству у цілому.

Так само і в Норвегії, світовому лідері у галузі відповідального рибальства та сталого рибництва: у країні створено окремий урядовий фонд з розвитку аквакультури. З його рахунків, зокрема, сплачується допомога місцевим прибережним громадам, у яких розвивається аквакультура [7].

У Сполученому Королівстві, незважаючи на вихід цієї держави з ЄС, продовжується (вже на незалежних від структурних фондів ЄС засадах) субсидіювання рибного господарства, у першу чергу аквакультури (лососівництво та малакокультура) [8].

Як впливає з вищевикладеного, зокрема [5 та 9] Європа, навіть з огляду на набагато меншу важливість рибного господарства у частці ВВП та далеко не

найвищі обсяги продукції рибальства, є другою у світі за обсягами субсидіювання рибного господарства.

Субсидіювання здійснюється через структурні фонди, які почали створювати з 1994 року. Частка аквакультури у загальному обсязі субсидіювання з зазначених фондів (Фінансовий інструмент для рибного господарства – FIFG, Європейський фонд рибного господарства –EFF, Європейський фонд мореплавства та рибного господарства – EMFF та Європейський фонд мореплавства, рибальства та аквакультури – EMFAF) [10] поступово зростала у питомій вазі та абсолютних числах і на поточну семирічку (2021–2027 рр.) становить у середньому 17,8 % від загальних обсягів фінансування за національними програмами.

Динаміку видатків із згаданих фондів (крім EMFAF, термін дії якого – 2021–2027 рр.) відбито в узагальненні від 2019-го року [10]. Згідно з наведеною у цьому оглядові інформацією, найбільше фінансування для аквакультури у питомій вазі виділяли у першу чергу суходільні країни та країни з відносно меншими обсягами виробництва продукції аквакультури: країни Балтії, Румунія, Словаччина, а Польща є певним виключенням – великі обсяги виробництва та доволі велике субсидіювання, хоч у розрахунку на тонну продукції ці витрати були помірними.

Звертає увагу зміщення наголосів, відповідно з ухваленими «зеленими» стратегіями ЄС напрямами, у національних програмах та у Регламенті щодо створення EMFAF [11], з суто виробничих питань на субсидіювання напрямів розвитку, визначених Стратегічним керівництвом з розвитку сталої конкурентоспроможної аквакультури ЄС до 2030-го року [12], а саме:

- розбудова опірності та конкурентоспроможності;
- участь у “зеленому переході”;
- забезпечення соціального сприйняття та інформування споживачів; та
- збільшення знань та інновацій.

Тобто наголос робиться не на збільшенні **обсягів** виробництва, враховуючи реальну оцінку природно-кліматичних умов Європи та потенційний негативний вплив на довкілля, а на ведення рибництва за дотримання положень Зеленої угоди (у цілому) [13], наближенні до потреб споживача, наданні екологічних послуг тощо.

Варто зазначити, що в останній програмі субсидіювання рибного господарства велика увага приділяється наданню допомоги у поліпшенні переробки риби та морепродуктів, виробництву товарів з підвищеними споживчими властивостями (доданою вартістю). Наприклад в Естонії обсяги субсидіювання цього напрямку рибного господарства (переробка) перевищують більш як у два рази обсяги субсидіювання власне аквакультури (27 млн євро

проти 9.98 млн євро). В Румунії за частки фондів, спрямованих на розвиток аквакультури, у 36,2 %, на переробку спрямовуватиметься 10,8 % від фінансування, що виділяється ЄС.

У цілому механізми субсидіювання на рівні ЄС (а не окремих країн-членів) щодо рибного господарства почали застосовуватись з 1994 року (Фінансовий механізм для урядування рибальством – FIFG), але рядки про спрямування коштів на аквакультуру з'явилися лише на програмний період 2000–2006 рр. . За цією програмою на цілі розвитку аквакультури планувалось спрямувати € 567 млн, тобто приблизно 10 % від обсягу фонду.

Якщо стосовно негативного впливу субсидіювання на рибальство висновки було зроблено доволі давно, то результати фінансування аквакультури стало можливим проаналізувати на основі ефективності витрат після закінчення терміну виконання програм.

1) Фінансовий механізм для урядування рибальством – FIFG (2000–2006 рр.). Експерти роблять наступні висновки [10] щодо наслідків функціонування механізму:

- негативні з точки зору збільшення ваги виробництва, оскільки не запобігло глобальному скороченню виробництва в ЄС і стимулювало перевиробництво деяких видів, головним чином, лаврака та доради;

- позитивні з точки зору модернізації сектору: значна допомога була надана великим інноваційним проектам (наприклад, з вирощування тріски, тилапії, баррамунді) та інвестиціям, що зміцнили лідерство ЄС у вирощуванні тюрбо. FIFG також прискорив створення систем вдосконалення виробництва;

- позитивні з точки зору гігієни, сприяє покращенню санітарних та екологічних умов;

- позитивні у термінах прибутковості: компанії, що отримували кошти, мали кращі показники прибутковості, ніж ті, що їх не отримували. Це зміцнило провідні компанії в галузі аквакультури лаврака, доради та тюрбо, деякі з них об'єдналися або придбали менші компанії.

2) Рибогосподарським фондом (EFF) (2007–2013 рр.) передбачалось виділити на розвиток аквакультури €600 млн., що еквівалентно 14,2 % від загального обсягу EFF. Ці кошти мали спрямовуватись на виконання робіт за напрямками:

- збільшення виробничих потужностей за рахунок будівництва нових ферм;

- зміна (збільшення) обсягів виробництва за рахунок розширення або модернізації існуючих ферм;

- збільшення кількості мальків, вирощених в інкубаторі;

- заходи з охорони водного середовища;

- заходи з охорони здоров'я населення; та
- заходи з охорони здоров'я тварин.

Оцінка, зроблена за результатами виконання завдань Фонду DG MARE [14], виснувала, що виділені EFF кошти для сектору аквакультури, сприяли:

- збільшенню виробничих потужностей та виробництва деяких культивованих видів;
- збільшенню використання мальків з рибовідтворювальних потужностей;
- покращенню стандартів здоров'я та благополуччя тварин;
- поширеній думці, що фінансування за рахунок коштів EFF було важливим під час фінансової кризи, яка знизилася інвестиційну та кредитну активність.

Водночас, не було виявлено чіткого зв'язку між використанням коштів EFF та покращенням економічних показників чи продуктивності

Однак, Європейська рахункова палата [15], дійшла висновку, що

- EFF не забезпечив ефективної підтримки сталого розвитку аквакультури;
- на рівні ЄС заходи з підтримки сталого розвитку не були належним чином розроблені та відстежувалися;
- на рівні держав-членів заходи з підтримки сталого розвитку не були належним чином розроблені та впроваджені;
- основні цілі зростання не були досягнуті, а сектор страждав від стагнації, навіть якщо економічна криза значною мірою сприяла цьому, принаймні в основних державах-членах, що виробляють продукцію аквакультури
- деякі проекти не забезпечили очікуваних результатів або співвідношення ціни та якості, і зробили незначний внесок у зростання і зайнятість; і
- на закінчення, рамки на рівні ЄС і держав-членів були недостатніми для втілення цілей сталого розвитку в реальність, а вжиті заходи не забезпечили достатніх результатів.

3) Європейський фонд мореплавства та рибного господарства (ЕМФР) був фінансовим інструментом для підтримки морської та рибогосподарської політики ЄС на період 2014–2020 років [16]. Це один з п'яти Європейських структурних та інвестиційних фондів, які доповнювали один одного і мали на меті сприяти зростанню та відновленню економіки ЄС на основі створення робочих місць. Загальний бюджет ЕМФР становив 8,6 млрд євро, з яких 6,4 млрд євро – внесок ЄС, а решта 2,2 млрд євро – національні внески. Зокрема, 1 725 млрд євро, або близько 20 % загального бюджету ЕМФР, були призначені для сприяння сталому розвитку аквакультури, що передбачало наступні конкретні цілі:

- посилити технологічний розвиток, інновації та передачу знань;
- підвищити конкурентоспроможність та життєздатність підприємств аквакультури, включаючи покращення безпеки та умов праці, зокрема малих та середніх підприємств (SMEs);
- захищати та відновлювати водне біорізноманіття та покращувати екосистеми, пов'язані з аквакультурою, а також сприяти розвитку ресурсоефективних виробничих систем;
- сприяти розвитку аквакультури з високим рівнем захисту навколишнього середовища, здоров'я та благополуччя тварин, а також охорони здоров'я та безпеки населення;
- розвивати професійну підготовку, нові професійні навички та навчання впродовж життя.

4) Європейський фонд мореплавства, рибальства та аквакультури (EMFAF) функціонує з 2021 року [11]. Основними пріоритетами діяльності фонду є сприяння виконанню завдань за 4 напрямками:

- сприяння сталому рибальству та відновленню і збереженню водних біологічних ресурсів;
- сприяння сталому розвитку аквакультури, а також переробці та збуту продукції рибальства та аквакультури, що сприятиме забезпеченню продовольчої безпеки в ЄС;
- створення умов для сталого розвитку "блакитної" економіки в прибережних, острівних і внутрішніх районах та сприяння розвитку рибальських і аквакультурних спільнот;
- зміцнення міжнародного управління океаном і створення умов для того, щоб моря та океани були безпечними, захищеними, чистими та піддавалися сталому управлінню.

Таким чином, у цілях цього фонду, як зазначено вище, не йдеться про збільшення кількісних показників (обсягів виробництва), а робиться наголос на розвиткові блакитної економіки, сталості виробництва (дружнього до довкілля виробництва), і у цілому – досягненні Цілей сталого розвитку ООН.

Ці гасла/положення відбито і в ухвалених 2021-го року стратегіях розвитку ЄС – Від ферми до виделки [17], Про біорізноманіття [18] та Стратегічних настановах з сталого розвитку конкурентоспроможної аквакультури ЄС [12].

Конкурентоспроможність, зокрема, передбачається досягти і шляхом висування вимог до постачальників продукції на ринок ЄС у частині дотримання від них тих самих природоохоронних та інших аспектів

політики ЄС, які, як вважається, є одними з головних гальм на шляху розвитку кількісних параметрів аквакультури Європейського Союзу. З іншого боку, міжнародні аспекти як цього фонду, так і низки інших фондів ЄС передбачають надання допомоги сусіднім країнам та іншим країнам-постачальникам продукції на ринок ЄС у впровадженні положень відповідних актів законодавства ЄС.

В ідеалі, субсидії у ЄС мають бути спрямовані на підвищення ефективності виробництва через технічні, операційні та управлінські інновації, які призводять до зниження середньої собівартості продукції. Завдяки підвищенню економічної рентабельності, прибутковість буде менше залежати від обсягів виробництва та рівня імпорту, що зробить сектор більш стійким, опірним до збурень на ринку [19]. Минулий досвід показав, що хоча загальною метою попередніх програм було збільшення обсягів виробництва в секторі в цілому, не всі види виробництва повинні підтримуватись однаково. Політика субсидіювання повинна сприяти виробництву високоякісної, поживної продукції та екологічно чистого виробництва, а також враховувати споживчі вподобання та ринковий попит. Тому експерти рекомендували зосередитися на підвищенні цінності продукції аквакультури ЄС, а не просто на збільшенні виробництва (тобто продовольчої безпеки) як такого. [10]

Зараз субсидії аквакультурі з фондів ЄС можна отримати за допомогою низки інструментів (не лише Європейського фонду мореплавства, рибальства та аквакультури, який діє протягом 2021–2027 рр.) (див. табл. 1).

Із таблиці 1 видно, по-перше, спеціалізований структурний фонд з сприяння розвитку рибного господарства (EMFAF) – найменший за обсягами структурний фонд ЄС, який поступається за обсягами фондам, спрямованим на підтримку власне сільського (традиційного) господарства чи не у 100 разів. По-друге, з цього переліку зрозуміло, що гранти на розвиток можна отримати не лише з фонду EMFAF, але й з інших фондів за умови, що ваш проєкт відповідає вимогам до проєктів, що фінансуються конкретним фондом. Враховуючи загальну спрямованість фондів з розвитку ЄС на досягнення цілей сталого розвитку ООН, можна припускати, що допомогу такому сталому розвитку підприємства можна отримати з інших, аніж EMFAF, фондів.

Таблиця 1. Програми фінансування ЄС, потенційно доступних для інвестицій в аквакультуру

№ з/п	Програма фінансування	Загальний бюджет (не лише для аквакультури)	Загальний бюджет (не лише для аквакультури)	Регламент ЄС, яким створено програму
1.	Європейський фонд мореплавства, рибальства та аквакультури (EMFAF)	EUR 6.108 млрд: • EUR 5.311 млрд під спільним управлінням (національні програми держав-членів) • EUR 797 млн під прямим управлінням (напр. Blue Careers та Регіональні флагмани у морських басейнах ЄС)	Європейська Комісія разом з Виконавчою агенцією з клімату, інфраструктури та довкілля (CINEA), та держави-члени ЄС	Регламент (EU) 2021/1139 щодо створення EMFAF
2.	BlueInvest	• EUR 100 млн публічні фонди ЄС (розподілені у рамках EIF та InnovFin Equity) • до EUR 500 млн (спеціалізована ініціатива з Дій для блакитної економіки у рамках InvestEU) ¹	Європейський інвестиційний фонд (EIF)	Регламент (EU) № 2021/523 зі створення програми Invest EU
3.	Horizon Europe	EUR 95.5 млрд: • EUR 25.011 млн для Передової науки (опора 1) • EUR 53.516 млн для Глобальних викликів та конкурентоспроможності європейської промисловості (опора 2) • EUR 13.597 млн для Innovative Europe (опора 3) • EUR 3.393 млн для розширення участі та зміцнення Європейського дослідницького простору	Європейська комісія з виконавчими агенціями	Регламент (EU) 2021/695 щодо створення Horizon Europe

¹Це фінансування додатково збільшується завдяки внеску з EMFAF у розмірі 140 мільйонів євро на період 2021–2027 років. Більше інформації доступно за посиланням: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/news/blueinvest-commission-and-eif-agree-mobilise-eu500-million-new-equity-fund-blue-economy-2022-03-28_en

4.	Європейська рада з інновацій (EIC)	EUR 10.1 млрд	Рада EIC за підтримки Виконавчої агенції Європейської ради з інновацій та малого і середнього бізнесу (EISMEA)	Стаття 9 Регламенту (EU) 2021/695 щодо створення Horizon Europe
5.	Програма з дій щодо довкілля та клімату (LIFE)	EUR 5 млрд для програми LIFE на 2021-2027: • EUR 1.1 млрд за підпрограмою Природа та біорізноманіття • EUR 697.54 млн для підпрограми Циркулярна економіка та якість життя • EUR 947 млн для підпрограми Пом'якшення наслідків змін клімату та адаптація до них • EUR 997 млн. для підпрограми Перехід до чистої енергії	Європейська Комісія з CINEA	Регламент (EU) 2021/783 щодо створення Програми для дій для довкілля та клімату (LIFE)
6.	Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF)	EUR 226.05 млрд: • EUR 10 млрд для програм Interreg (з яких EUR 8 млрд з бюджету ERDF) • EUR 570 млн. для Інструменту Interregional Innovation Investment (I3)	Європейська комісія з своїми Виконавчими агенціями та державами-членами ЄС	Регламент (EU) 2021/1058 про Європейський фонд регіонального розвитку та про Фонд згуртування/зближення
7.	Erasmus+	EUR 26 млрд	Європейська комісія через DG EAC та DG EMPL, за участі Агенції з освіти, аудіовізуальних засобів та культури (EACEA), та національних агенцій з Erasmus+	Регламент (EU) 2021/817 щодо створення Erasmus+

8.	<u>Інноваційний фонд (IF)</u>	EUR 38 млрд	Європейська Комісія разом з CINEA та європейським інвестиційним банком (EIB)	Регламент (EU) 2019/856 що доповнює Директиву 2003/87/ЄС Європейського парламенту та Ради у частині, що стосується оперування Інноваційним фондом
9.	<u>Європейський фонд сільського господарства для розвитку сільських територій (EAFRD)</u>	EUR 95.51 млрд (з 386,6 млрд євро, виділених на Спільну сільськогосподарську політику (CAP))	Європейська комісія через Гендиректорат з сільського господарства та розвитку сільських територій (DG AGRI), та держави-члени ЄС	Регламент (EU) 1305/2013 щодо підтримки розвитку сільських територій за рахунок EAFRD
10.	<u>Європейський соціальний фонд плюс (ESF+)</u>	EUR 99 млрд	Європейська комісія та держави-члени	Регламент (EU) 2021/1057 щодо створення Європейського соціального фонду Plus (ESF+) та скасування регламенту (EU) № 1296/2013
11.	<u>Фонд з модернізації (MF)</u>	EUR 48 млрд	Держави-члени ЄС за підтримки Єврокомісії, EIB, та Комітету з інвестицій	Регламент (EU) 2020/1001 яким встановлено детальні правила із застосування положень Директиви 2003/87/ЄС які стосуються оперування Фондом з модернізації
12.	<u>Фонд з відновлення та пружності (гнучкості) (RRF)</u>	EUR 723.8 млрд	Комісія ЄС через Робочу групу з відновлення та пружності/гнучкості (RECOVER) та Гендиректорат з економічних та фінансових питань (DG ECFIN)	Регламент (EU) 2021/241 Європейського парламенту та Ради від 12 лютого 2021 щодо створення Фонду з відновлення та пружності

Важливо зазначити, що не усі субсидії/допомога з боку держави вітаються законодавством ЄС. Зокрема наголос робиться на тому, що навіть і те субсидіювання, що здійснюється у рамках згаданого фонду, не має спотворювати ринок риби та морепродуктів у країнах-членах [16]. Крім того, обмеженнями та застереженнями у положенні про фонд Єврокомісія чітко спрямовує розвиток рибного господарства, зокрема аквакультури, за бажаним напрямом.

Враховуючи, що собівартість продукції аквакультури походженням з ЄС багато вища за собівартість продукції походженням з країн-постачальників, у першу чергу з Азії та Латинської Америки, за рахунок багато менших витрат на сталий розвиток, зокрема на екологічність виробництва, та набагато меншої вартості праці, відповідно до положень Стратегії «Від ферми до виделки» ЄС вимагатиме від країн-постачальників дотримання максимально можливого числа положень екологічної політики, які запроваджено у ЄС. Тобто такі заходи мають певним чином створити більш-менш рівні умови для виробників у країнах ЄС та країнах-виробниках продукції аквакультури за межами ЄС.

Відповідно до положень Спільної рибогосподарської політики ЄС [20] та Регламенту щодо створення Європейського фонду мореплавства, рибальства та аквакультури [16], фінансування/субсидіювання рибного господарства здійснюється відповідно до Національних планів, які опрацьовуються державами-членами та погоджуються Комісією

Таблиця 2. Обсяги фінансування розвитку аквакультури в державах-членах ЄС у рамках Європейського фонду мореплавства, рибальства та аквакультури (EMFAF), 2021–2027 рр.

Держава-член	Обсяг фінансування за EMFAF (ЄС+ держава-член), млн євро	Фінансування ЄС, млн євро	Обсяг фінансування сталої аквакультури (з частки ЄС), млн євро	Частка, що виділяється на розвиток сталої конкурентоспроможної аквакультури (% від частки ЄС)
Бельгія	68,3	40,3	6,434	16,0
Болгарія	121,44	84,94	24,36	28,6
Чеська Республіка	42,8	30	23,65	78,8
Данія	287,01	200,97	11,77	5,9
Німеччина	302,59	211,81	58,26	27,5
Естонія	139,1	97,4	9,98	10,25
Греція	519,64	363,75	62,16	17,1
Іспанія	1 574,23	1 120,44	144,80	12,9
Франція	793,31	567,14	105,91	18,7
Хорватія	348,12	243,69	47,1	19,3
Ірландія	258,37	142,37	16	11,3

Італія	987,29	518,22	73	14,1
Кіпр	54,7	38,3	2,98	7,8
Латвія	192,7	134,8	50,3	37
Литва	87,4	61,2	25,9	42,4
Угорщина	53,87	37,71	19,24	51,01
Мальта	31,18	21,83	2,17	9,9
Нідерланди	139,89	97,92	5,6	5,8
Австрія	15	6,72	4,43	66
Польща	732	512,4	213,4	41,6
Португалія	539,9	392,6	66	16,8
Румунія	232	162,4	58,74	36,2
Словаччина	20,4	15,2	9,55	62,8
Словенія	34,19	23,93	3,22	13,5
Фінляндія	140,32	71,76	14,23	19,8
Швеція	231,6	115,9	14,3	12,3
У цілому	8234,45	6108	1073,484	17,58

Згідно з інформацією Єврокомісії [4], на розвиток власне аквакультури ЄС планується направити протягом семирічки (2021–2027 рр.) з власне Європейського фонду мореплавства, рибальства та аквакультури з **обсягу, що фінансується ЄС (тобто без урахування частки, що виділяється державами-членами)**, 1 073,484 млн євро (це число дещо менше за субсидіювання аквакультуру у попередній семирічці, але за EMFF таке субсидіювання надавалось ще й Сполученому Королівству, яке – у межах ЄС – було найбільшим у Європі – за виключенням Норвегії – виробником сьомги).

Єврокомісія ще за 2 роки до закінчення терміну дії EMFAF вже обговорює пропозиції щодо майбутнього та розпочинає розробляти семирічну програму з 2028 по 2034 роки. Ця програма буде структурована за основними категоріями видатків («розділи») з визначеними максимальними сумами для кожної з них («стелі»). Пропозиція включатиме чотири статті, а також «інструмент гнучкості» та «Резервний фонд України», що можуть забезпечити додаткове фінансування понад встановлені ліміти. Ці положення закріплюватимуться в Регламенті, який визначає правила багаторічного бюджетного планування. Категорії видатків відповідатимуть основними напрямками діяльності, що фінансуються з бюджету ЄС: економічна, соціальна та територіальна згуртованість, сільське господарство, процвітання і безпека сільських районів та мореплавства, конкурентоспроможність, процвітання і безпека, глобальна Європа і управління [24, 25].

Субсидіювання рибного господарства, а саме субсидіювання рибництва (аквакультури) було і лишатиметься (щонайменше тривалий час) дієвим інструментом розвитку галузі як важливої у частині забезпечення продовольчої безпеки та руху суспільства до усе більш сталих методів господарювання,

досягненні Цілей сталого розвитку ООН до 2030-го року. Поступово відбувається зміна наголосів у напрямках фінансової допомоги галузі – з підтримки рибальства на підтримку аквакультури та переробних потужностей, які дають змогу підвищити додану вартість продукції, що виробляється.

Сусідні з Україною країни-члени ЄС отримують (у %) чи не найбільшу допомогу з боку ЄС та на додаток – і від держави-члена, – у розвитку та удосконаленні галузі рибництва. Враховуючи поступовий перехід до більш дружніх до природи методів господарювання, а також впровадження Зеленого переходу, виникає потреба у значних інвестиціях, зокрема на модернізацію виробництва та розширення знань, які можна отримати лише за допомогою рибогосподарської науки. У виробників продукції аквакультури, серед яких переважає мікро та малий бізнес, як у ЄС, так і в Україні, часто бракує таких коштів для таких змін. Додатково, відбувається подальше зближення ринків ЄС та України. У цьому контексті можна очікувати, що за умови відсутності державної підтримки та збереження політики субсидіювання рибництва у інших країнах, зокрема у ЄС, українським виробникам буде складніше конкурувати на європейському ринку. Проте, це також відкриває можливість для пошуку нових шляхів розвитку, впровадження інноваційних рішень та залучення інвестицій, що дозволить підвищити конкурентоспроможність української аквакультури у майбутньому.

Варто враховувати, що у зв'язку з поступовим зростанням вимог з боку ЄС до країн-постачальників продукції щодо дотримання екологічного законодавства, найближчим часом можуть виникнути додаткові виклики для експорту з України до ЄС. Водночас, це стимулюватиме українських виробників аквакультури до впровадження сучасних екологічних стандартів, що у перспективі може сприяти підвищенню якості продукції та розширенню можливостей на європейському ринку.

Таким чином, субсидіювання вітчизняної аквакультури з метою модернізації галузі на засадах, на яких ґрунтується рибництво у країнах ЄС, є необхідною умовою існування в Україні аквакультури.

У той же час, за опрацювання відповідних заходів із субсидіювання рибного господарства України потрібно враховувати ті обмеження та вимоги, які визначено Регламентом про створення фонду EMFAF [11] та Керівними принципами застосування державної допомоги у секторі рибальства та аквакультури [21].

Варто також звернути окрему увагу на те, що у Керівних принципах [21] за усім текстом постійно, з посиланням на Угоду [22], наголошується, що усі заходи з допомоги рибальству та рибництву не мають призводити до спотворення ринку держав-членів.

Використана література

1. Westlund, L. Guide for identifying, assessing and reporting on subsidies in the fisheries sector. FAO Fisheries Technical Paper. No. 438. Rome, FAO. 2004. 71p.
2. U.R. Sumaila et al. / Marine Policy 69 (2016) 189–193.
3. Agreement on fisheries subsidies Ministerial Decision of 17 june 2022. URL: <https://docs.wto.org/dol2fe/Pages/SS/directdoc.aspx?filename=q:/WT/MIN22/33.pdf&Open =True>; <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1665200>.
4. EMFAF programmes 2021–2027. URL: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/funding/emfaf-programmes-2021-2027_en.
5. Arthur, Robert & Skerrett, Daniel & smale, Robin & French, Nick & Sahni, Aditi & Sumaila, Rashid. (2017). Study on the subsidies to the fisheries, aquaculture, and marketing and processing subsectors in major fishing nations beyond the EU. 10.2771/812134.
6. Aquaculture. URL: <https://seagrant.noaa.gov/Our-Work/Aquaculture>
7. FHF – Norwegian Seafood Research Fund. URL: <https://www.fhf.no/fhf/about-fhf-english/>.
8. UK Seafood Fund. URL: <https://www.gov.uk/guidance/uk-seafood-fund>
9. U. Rashid Sumaila , Vicky Lam , Frédéric Le Manach , Wilf Swartz , Daniel Pauly (2016) Global fisheries subsidies: An updated estimate Marine Policy Volume 69, July 2016, Pages 189-193.
10. Jordi Guillen, Frank Asche, Natacha Carvalho, José M. Fernández Polanco, Ignacio Llorente, Rasmus Nielsen, Max Nielsen, Sebastian Villasante (2019) Aquaculture subsidies in the European Union: Evolution, impact and future potential for growth Marine Policy Volume 104, June 2019, Pages 19-28.
11. Regulation (EU) 2021/1139 of the European Parliament and of the Council of 7 July 2021 establishing the European Maritime, Fisheries and Aquaculture Fund and amending Regulation (EU) 2017/1004.
12. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions. Strategic guidelines for a more sustainable and competitive EU aquaculture for the period 2021 to 2030.
13. The European Green Deal. Striving to be the first climate-neutral continent. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en.
14. DG MARE, Ex-post Evaluation of the European Fisheries Fund (2007-2013). Lot 2: Retrospective and Prospective Evaluation on the Common Fisheries Policy, Excluding its International Dimension, Final Report – Study, Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2017.
15. European Court of Auditors, The Effectiveness of European Fisheries Fund Support for Aquaculture vol. 10, Special Report N°, Luxembourg, 2014.
16. European Commission, Regulation (EU) No 508/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 may 2014 on the European maritime and fisheries fund and repealing Council regulations (EC) No 2328/2003, (EC) No 861/2006, (EC) No 1198/2006 and (EC) No 791/2007 and regulation (EU) No 1255/2011 of the European Parliament and of the Council.
17. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions. A Farm to Fork Strategy for a fair, healthy and environmentally-friendly food system COM/2020/381 final.

18. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee of the Regions. Biodiversity Strategy for 2030 Bringing nature back into our lives COM/2020/380 final.

19. M. Ciudad, I. Peral, S. Ramos, B. Basurco, A. López-Francos, A. Muniesa, M. Cavallo, J. Pérez, C. Aguilera, D. Furones, C. Reverté, A. Sanjuan-Vilaplana, E. Brun, M.D. Jansen, S. Tavoranpanich, P. Raux, E. Baraibar, A. Cobo, J.M. Fernández- Polanco, I. Llorente, J.L. Fernández Sánchez, M. Luna, L. Luna, M. Odriozola, B. Gulzari, K. Janssen, H. Komen. Assessment of mediterranean aquaculture sustainability. Deliverable 1.2 of the horizon 2020 project MedAID (GA number 727315), published in the project web site on 21.12.2018, 2018. <http://www.medaaid/h2020.eu/index.php/deliverables>.

20. Regulation (EU) No 1380/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 on the Common Fisheries Policy, amending Council Regulations (EC) No 1954/2003 and (EC) No 1224/2009 and repealing Council Regulations (EC) No 2371/2002 and (EC) No 639/2004 and Council Decision 2004/585/EC

21. Communication from the Commission Guidelines for State aid in the fishery and aquaculture sector 2023/C 107/01.

22. Консолідована версія Договору про функціонування Європейського Союзу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

23. EU funding opportunities available for aquaculture. URL: https://aquaculture.ec.europa.eu/system/files/2024-03/AAM_WP4_EU%20Funding%20Opportunities_Background%20Paper.pdf.

24. Questions and answers on the next long-term budget. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_25_1848.

25. Questions and answers on the new 2028-2034 budget proposal – fisheries, aquaculture and ocean-related activities. URL: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/news/questions-and-answers-new-2028-2034-budget-proposal-fisheries-aquaculture-and-ocean-related-2025-09-16_en?pk_source=ec_newsroom&pk_medium=email&pk_campaign=MARE+Newsletter.

*Володимир ГЕРАСИМЧУК, провідний фахівець Державної установи
«Методично-технологічний центр з аквакультури»*

Київ, 2025